

ПОДОРОЖ УГЛИБ СЕБЕ ЗАДЛЯ ПОШУКУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОВАГИ У РОМАНІ С. ПЛАТ «ПІД СКЛЯНИМ КОВПАКОМ»

Павленко Д.Г.,

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053
dhpavlenko.gi15@kubg.edu.ua
ORCID iD 0000-0002-8790-4920

У статті проведено аналіз роману С. Плат «Під скляним ковпаком» з метою дослідження та осмислення ескейпічних мотивів, притаманних як героїні нової американської жіночої прози середини ХХ ст., так і самій авторці. Проаналізовані способи переосмислення жіночої прози в контексті суперечок про літературну репутацію.

Ключові слова: ескейпізм, ескейпічні мотиви, автобіографічний роман, С. Плат, жіноча проза середини ХХ ст.

Павленко Д.Г.

Путешествие вглубь себя ради поиска гендерного равновесия в романе С. Плат «Под стеклянным колпаком»

В статье проведен анализ романа С. Плат «Под стеклянным колпаком» с целью исследования и осмысления эскейпических мотивов погружения вглубь себя, присущих как героине новой американской прозы середины ХХ века, так и самому автору. Проанализированы способы переосмысления женской прозы в контексте споров о литературной репутации.

Ключевые слова: эскейпизм, эскейпические мотивы, автобиографический роман, С. Плат, женская проза середины ХХ в.

D. Pavlenko

Traveling inward in search of gender balance in the novel "The Bell Jar" by S. Plath

In the article the analysis of "The Bell Jar" by S. Plath is conducted for the purpose of studying and understanding the escape motifs inherent in the heroine of the new American female prose of the mid-20th century and the author himself. The novel is considered as an example of escapism and possible reasons for the use of this method by S. Plath are suggested. Methods of rethinking of women's prose in the context of disputes about literary reputation are analyzed.

In this novel, S. Plath reveals her secret thoughts, experiences, allows entering her life, because it is a semi-autobiographic work. There are several reasons for such an admission. First, it's a desire to be heard and tell her story. After all, being a woman-author at that time was very difficult, S. Plath was subjected to crushing criticism, and during her life her creativity was not very popular. Secondly, the hard way of the betrayed woman and the mother made her to take desperate steps, and this novel is an attempt to free herself and her thoughts from things that Silvia worried about the most part of her life: here we find relations with the mother, and the absence girlfriends, and attempted rape. So, this novel is like a confession, before the final act of the writer, her suicide.

Key words: escapism, escapist motives, autobiographical novel, S. Plath, female prose of the middle of the 20th century.

Вступ. Як вже неодноразово зазначалося, "The Bell Jar" — це автобіографічний твір, який нерозривно пов'язаний з життям Сильвії Плат. Естер Грінвуд — прототип авторки в книзі, її нікому не відоме «друге я», доповнює і розкриває образ Сильвії і допомагає нам краще зрозуміти її внутрішній світ та психічний стан.

Сильвія розповідає про період з її життя, коли під час навчання в коледжі вона отримала ста-

жування в нью-йоркському журналі. Але місто її поглинуло, вона не впоралася з величезним Нью-Йорком. А потім і зі своєю нервовою системою. Насправді роман не насичений подіями, він насичений життям і роздумами, причинами й наслідками. Він захоплює своєю щирістю та відвертістю саме за рахунок автобіографічності. Сильвія, через Естер, просто розповідає свою історію, чесно і відкрито: "By turns funny, harrowing, crude,

ardent and artless. Its most notable quality is an astonishing immediacy, like a series of snapshots taken at high noon” [8, 1], — таку оцінку дає Марта Даффі (Martha Duffy) з журналу “Time”. Кожна людина бачить світ по-різному, у кожного своє світосприйняття, і “The Bell Jar” — це провідник до потаємного світу Сильвії Плат.

Критичний огляд літератури, концептуальних рамок, гіпотез тощо. Важливо зазначити, що в літературознавстві розглядають два підходи до аналізу творчості Плат — біографічний та феміністичний. Різноманітні життєписи та сенсаційні біографії в значній мірі визначають рецептивне поле, в рамках якого формується літературний образ С. Плат. Адже її творчість нерозривно поєднана з її біографією та становищем як письменниці, так і жінки в цілому в тогочасному суспільстві. Тому, не знаючи біографії С. Плат, дуже важко аналізувати її єдиний роман “The Bell Jar”, адже в його основу покладені реальні події її життя.

Новаторством С. Плат стало те, що вона не боїться піднімати табуовані теми та проблеми, а говорить про них відверто, не звертаючи уваги на осуд. Усі герої є не лише нетиповими, а й нешаблонними. Кожній героїні відведена своя роль: хтось уособлює ідеал жінки для Естер, хтось, навпаки, є кардинально протилежним поглядам Естер. Але чоловічі персонажі займають особливе місце у романі, адже всі вони виключно негативні і не є центральними. С. Плат робить їх чимось другорядним, масовкою, що доповнює картину тогочасного суспільства. Таким чином, С. Плат критичує тогочасне патріархальне суспільство.

Роман “The Bell Jar” — це сповідь. С. Плат через образ Естер оголює свою душу, розкриваючи те, що тривожило її протягом багатьох років. Письменниця використовує неформальний стиль письма, оповідь від першої особи, надмірну деталізацію подій та почуттів, приваблюючи, а потім маніпулюючи та направляючи читача на сприйняття Естер та її світу через власну точку зору.

Роман “The Bell Jar” — це феміністичний маніфест, адже він демонструє переважно негативні наслідки традиційних гендерних ролей для жінок. Естер Грінвуд бореться проти призначених суспільством ролей «дружина і мати», «майбутня домогосподарка», піддаючись божевілля на знак протесту проти цих зовнішніх нав’язаних очікувань. Її депресія та психічне захворювання є реакцією на величезний тиск з боку суспільства щодо дотримання традиційних гендерних ролей. Доречним буде згадати назву роману, особливо в українському перекладі, адже скляний ковпак — це не просто назва, а й важлива метафора, якою користується навіть сама Естер, що символізує відчуття відключення, відчуження та певної захищеності, консервації себе та свого крихкого та унікального внутрішнього світу від жорстоких рамок зовнішнього.

Роман “The Bell Jar” — це пошук себе. Ми не знаємо напевно, чим завершилась історія Естер, чи успішно вона пройшла інтерв’ю, чи вийшла з лікарні, але відоме одне: ті висновки, ті уроки, які вона отримала за період розповіді, поклали основу дорослої, сильної духом жінки Естер Грінвуд.

Методологія дослідження. Теоретико-методологічну основу роботи відповідно до мети, завдань і фактичного матеріалу склали принципи цілісного аналізу твору, що передбачають поєднання історико-культурного, соціокультурного, герменевтичного, психоаналітичного та біографічного підходів.

Результати дослідження та обговорення. Здається, що Сильвія написала цей роман, щоб звільнитися від цих подій і думок, що тиснули на неї все сильніше і сильніше, позбутися свого минулого. Можливо, вона звертається до витоків своєї «хвороби», щоб зрозуміти свою поведінку, свої мотиви і змінитися, позбутися цих нав’язливих ідей самогубства, але їй не вдається. А може, написання роману було для неї своєрідним способом шокової терапії, зануренням углиб себе та спробою розібратися, розклавши своє життя по полицкам. Адже, зобразивши свої думки на папері, «каша» в думках зникає.

“The Bell Jar” — це щоденник, або, по-сучасному, — блог. Вже давно доведена користь подібної творчості для поліпшення психологічного та емоційного стану. Вона дозволяє переосмислити, поглянути з боку на себе, на свою поведінку, вчинки. Людина починає заново занурюватися в минуле, пригадувати якісь деталі, аналізувати власні дії, замислюватися та розуміти, де вчинила хибно, а де, навпаки, зробила правильний крок. Сильвія, в образі Естер, рефлексує свою поведінку в Нью-Йорку, вдома після повернення, своє перебування в лікарні та намагається розібратися в подіях, що призвели її до того психічного розладу, який супроводжує її все життя.

У кожного з нас трапляється те, про що ми боїмося розповісти і поділитися. Або нам соромно, або не хочеться, або нікому відкритися. Ось і для Сильвії цей роман був сповіддю, в якій йдеться про тонкі грані на межі звичного (нормального) існування та психічного розладу (депресії). Без надриву, глибоко і детально, що особливо важливо, Сильвія Плат розповідає все. Це й історія про останній вечір у Нью-Йорку та спробу згвалтування Естер. Не кожна дівчина наважиться говорити про це відкрито, проте Естер не боїться, вона детально описує події того вечора в компанії Марко. “*Lights and voices spilled from the ballroom window, but a few yards beyond the darkness drew up its barricade and sealed them off. In the infinitesimal glow of the stars, the trees and flowers were strewing their cool odors. There was no moon. The box hedges shut behind us. A deserted golf course stretched away*

toward a few hilly clumps of trees, and I felt the whole desolate familiarity of the scene — the country club and the dance and the lawn with its single cricket” [8, 70]. Як романтично та спокійно змальована картина того вечора. Сильвія нічим не видає розв’язку зустрічі, проявляючи свій витончений поетичний талант. “Marco’s face lowered cloudily over mine. A few drops of spit struck my lips. ‘Your dress is black and the dirt is black as well.’ Then he threw himself face down as if he would grind his body through me and into the mud. <...> Marco set his teeth to the strap at my shoulder and tore my sheath to the waist” [8, 71]. Відкриваючись до найменших дрібниць, автор звільняється від впливу минулого та показує свою іншу, невідому сторону.

Мало хто з письменників наважиться так відкрито розповісти про те, що спонукає людину піти з життя, але С. Плат робить це напрочуд майстерно, занурюючи читачів у вир тих подій та викликаючи суголосні роздуми та співпереживання. “I saw the years of my life spaced along a road in the form of telephone poles, threaded together by wires. I counted one, two, three. ... nineteen telephone poles, and then the wires dangled into space, and try as I would, I couldn’t see a single pole beyond the nineteenth” [8, 80]. Увесь роман сповнений подібними роздумами про подальший плін життя, його розвиток та цінність. Можливо, було б простіше звільнити себе від мук вибору майбутнього, боротьби з життєвими труднощами і просто покинути усе?

Пускаючи читача у свої думки, С. Плат не претендує ні на унікальність, ні на важливість власної трагедії — вона знаходить слова, щоб розповісти свою історію, і робить це так, що прочитаний текст стає частиною чужого внутрішнього досвіду.

Слід зауважити, що описи психологічних станів героїні на початку роману автор прописує детально й вишукано. “I felt very still and very empty, the way the eye of a tornado must feel, moving dully along in the middle of the surrounding hullabaloo” [8, 4], — так Естер описує свій стан та стиль життя в Нью-Йорку. Разом із погіршенням самопочуття героїні стиль оповіді, ритм і навіть фрази змінюються, Сильвія Плат починає менш ретельно підбирати слова. “Unbuttoning the green uniform as I ran, I stuffed it, in passing, into the washbasin with the rubbish of dead flowers. Then I took the deserted side steps down to the street two at a time, without meeting another soul” [8, 107]. Тут ми вже не знаходимо таких глибоких порівнянь і метафор, які були раніше. Такий прийом контрасту допомагає читачеві глибше зануритися у внутрішній світ головної героїні.

Досить добре пояснює подорож Сильвії до свого внутрішнього світу поняття «ескапізм», що трактується як втеча, відхід від повсякденної реальності в інобуття, так би мовити, втрата реальності. Відомо, що термін «ескапізм» (ескей-

пізм) (англ. *escape* — тікати, рятувати або фр. *escapade* — витівка, екстравагантний учинок, випад) означає втечу військовополонених під час Першої та Другої світових воєн. У ширшому значенні сучасні тлумачні словники визначають «ескапізм» як соціально-психологічне явище втечі людини від негативного впливу довколишньої дійсності у світ ілюзій, власного «я», сферу псевдодіяльності; а також як поведінку в ситуації кризи, що характеризується незвичайними вчинками, які не відповідають загальноприйнятим нормам, і, зазвичай, призводять до виходу із громадського життя.

Дослідники по-різному трактують це поняття. Так, М. Чіксентміхайі вважає ескапізм оптимальним переживанням або станом потоку [7] К. Чистов досліджує його як прагнення окремих людей, соціальних, станових, конфесійних або інших груп до ізоляції, фанатичного обмеження або повного розриву контактів з особами або групами, які належать до більш широких спільностей, бажання вийти з-під їх влади або впливу [6]. Дж. Толкієн, який одним із перших запровадив термін «ескапізм» у літературознавстві та соціології, розглядає його як найглибше із усіх бажань, велику втечу, порятунок від смерті [4]. І. Качуровський визначає ескапізм як одну із трьох основних літературних функцій, що допомагає якнайдалі втекти від життя [2]. Ю. Боров характеризує ескапістську літературу як ту, що орієнтована на показ ілюзорної художньої дійсності, здатну вивести людину зі складного, суєтного життя, із сучасного світу нездійснених мрій та конфліктів у світ мрій та душевного спокою [1].

У психології та психіатрії ескапізм розглядають як захисний механізм людської психіки, для якого є характерним бажання втекти, сховатися від безрадсних фізичних і психічних аспектів реального життя в свій, вигаданий світ. Думки психологів розходяться, адже деякі вважають, що ескапізм може бути симптомом деяких психічних розладів. З іншого боку, в помірній формі ескапізм є проявом рекреації і може допомогти пережити стрес.

Для Сильвії Плат цей роман — спосіб втекти у свій вигаданий світ. Ми добре можемо прослідкувати екзистенціальний конфлікт в романі, пов’язаний з почуттям глибокого відчуження Сильвії Плат через образ Естер від навколишньої реальності і соціуму. Сильвія та Естер не можуть знайти свого місця в реальності, і лише змінюючи її вони намагаються знайти вихід. Свідомість відображує ескапізм, — відмічають А. Адлер, Е. Еріксон, З. Фройд, Е. Фромм, К.-Г. Юнг. А. Шопенгауер розглядає ескапізм як засіб обмеження згубного впливу безособової волі у житті людини: замкнення в собі з метою самоспоглядання (нірвани) або споглядання мистецтва як ще один різновид втечі [6]. Тож цікавим вида-

ється факт, що Естер задумувала писати власний, майже автобіографічний роман, щоб розповісти світові свою історію.

Виходить, що Плат схожа не тільки на свою героїню, а й на героїню своєї героїні. Такий подвійний прийом можна тлумачити дво-яко: по-перше, так проявляється нездатність як Сильвії, так і Естер сприймати світ навколо, по-друге — неспроможність поговорити із ним сам на сам. Вони обидві потребують допомоги «третьої» особи, адже виражати себе і свої думки таким чином набагато простіше (побоюючись осуду та нерозуміння з боку інших, С. Плат видавала роман під псевдонімом). Цей дивний симбіоз, у якому кожен шукав вирішення власних внутрішніх конфліктів, можна пояснити «механізмом втечі від свободи» Е. Фромма, що розкриваються через «відмову від незалежності власної особистості, злиття свого “Я” з кимось або чимось зовнішнім задля отримання сили, якої не вистачає самому індивідові» [5, 124].

Усвідомивши необхідність переборення нестерпного відчуття безсилля й самотності, героїня шукає порятунку у вимушеній втечі, намагаючись тим самим усунути розрив, що виник між особистістю та навколишнім світом: коли ти досить успішна, відмінно навчаєшся, виграєш стажування в модному журналі Нью-Йорка, всі й надалі чекають від тебе більшого, нового, ще кращого. Ти й сама починаєш розуміти, що не маєш права на помилку або шляху назад. Але в такій гонитві ти виснажуєш себе, втомлюєшся доводити і підтверджувати свій статус, а особливо тоді, коли не вибрав свій майбутній шлях і знаходишся на розпутьті дорослого життя. Кохання, сім'я та й інші усталені уявлення соціуму розчаровують. Безсилля та сумніви призводять до бажання втечі, в основу якого закладений страх опинитися в обмеженій та доволі передбачуваній історії, що неможливо переграти спочатку. Здається, що героїня, вирішивши втілити якусь мрію, відразу почне утрачати контроль над життям. Тому вона всіма можливими засобами уникає ситуації вибору і прийняття рішення заради збереження абстрактного нереалізованого «потенціалу» та можливостей. Р. Лейнг [3] описував подібну втечу від вибору як страх виявитися обмеженим, страх невизначеності, що виникає на початку якоїсь справи. Також важко комбінуються хаотичний, безпощадний, почасти несправедливий зовнішній світ та жіноча бентежна й трепетна душа, яку мали Сильвія та Естер.

Естер залишається один на один зі своїми думками: *“The silence depressed me. It wasn't the silence of silence. It was my own silence”* [8, 14]. Вона в цьому соціумі зовсім одна, ніхто не зрозуміє її думок, і лише із собою вона може бути чесною та відкритою. Таким чином, Естер абстрагується від оточуючих, створюючи невидимий

скляний ковпак навколо себе. Е. Фромм називає цей стан автоматизувальним конформізмом, що постає як механізм втечі від свободи, за допомогою якого людина переборює відчуття власної нікчемності у порівнянні з могутнім зовнішнім світом. Така перемога досягається за рахунок відмови від власної значущості, коли людина перестає бути собою, повністю засвоюючи той тип особистості, який пропонує загальноприйнятий шаблон. Зникає різниця між навколишнім світом, а водночас, і оточуючий страх перед самотністю та безсиллям.

Проте ми бачимо, що все ж вона не хоче бути вічно під владою ковпака. Героїня все ж шукає хоч якісь виходи, щоб на певний час позбутися гнітючого ковпака. *“Whenever I'm sad I'm going to die, or so nervous I can't sleep, or in love with somebody I won't be seeing for a week, I slump down just so far and then I say: “I'll go take a hot bath”* [8, 15].

Доречним буде знову згадати момент, коли Естер задумує написати роман, або її спроби зайнятися стенографією, які також є своєрідним способом вийти з-під ковпака, з полону своїх думок, але зробити цього не вдається. Цей роман — це особиста сповідь про почуття боротьби та внутрішній неспокій перед своїм майбутнім у суворому реальному світі, коли здається, що не знаходиш свого місця в ньому. Проблема творчості, стаючи притулком від глибоких внутрішніх конфліктів, що розривають письменника, ускладнюється внутрішньою неспроможністю творити.

Зрештою Естер вдається поступово позбутися того ковпака, сподіваючись, що він знову не впіймає її цього разу уже назавжди. Після завершення книги, героїня перероджується, починає нове, вільне життя, пошуки себе, адже витримавши такі душевні і фізичні тортури, вже нічого не страшно. На жаль, цього не можна сказати про Сильвію Плат, роман не звільняє її від думок про самознищення, вона залишається існувати в тих же межах, що і раніше. Подальше самогубство героїні сприймається як прояв ескапізму, оскільки його метою стає вихід із неприйнятної ситуації та припинення існування свідомості, здатної мислити та відчувати.

Мистецтво, в даному випадку письменництво, перевертає дійсність, переосмислює та відображує її, проте сама реальність не може бути мистецтвом. То чи можна вважати, що якийсь момент життя, або його кінець (смерть), стане частиною глобального мистецького задуму? Можливо, такий задум був і у С. Плат — розкрити свій внутрішній світ через героїню, яка шукає смерті, естетизує її. І завершити сповідь, довжиною майже в усе своє життя, самогубством.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, зазначимо, що ескапізм, який певним чином властивий кожному, вини-

кає, коли перед людиною постає потреба сховатися від світу, відчувається внутрішня непевність або злам. Його суть полягає в тому, що незадоволена життям людина починає конструювати альтернативні реальності, в яких знаходить розраду

і втіху, постійно прокручуючи сприятливі для неї варіанти розвитку подій. На прикладі С. Плат та роману “The Bell Jar” можемо прослідкувати грань між мистецтвом та дійсністю та їх вплив один на одного.

ДЖЕРЕЛА

1. Боров Ю. Эстетика. Теория литературы. Энциклопедический словарь терминов / Ю. Боров. — М. : Астрель, 2003. — 576 с.
2. Качуровський І. Променисті силуети. Лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки / І. Качуровський. — Мюнхен, 2002. — 797 с.
3. Лэнг Р.Д. Расколотое Я. — М. : Академия, 1995. — 348 с.
4. Толкиен Дж. О волшебных историях / Дж. Толкиен // Дерево и Лист. — М. : Прогресс-Гнозис, 1999. — с. 142
5. Фромм Э. Бегство от свободы: Пер. с англ. / Общ. ред. и послесл. П.С. Гуревича. — М. : Прогресс, 1989. — 272 с.
6. Чистов К. Заметки об эскапизме и эсхатологические представления старообрядцев XVII–XIX вв. / К. Чистов // Христианство в регионах мира. — Спб., 2002. — С. 179–193.
7. Csikszentmihalyi M. Flow: The Psychology of Optimal Experience. — New-York: Harper and Row, 1990. — 368 с.
8. Plath S. The Bell Jar. — New York: Alfred A. Knopf, 1998. — 240 с.

REFERENCES

1. Borev, Yu. (2003). Estetika. Teoriia literatury. Entsiklopedicheskii slovar terminov. M.: Astrel, 576.
2. Kachurovskiy, I. (2002). Promenysti sylvety. Lektsii, dopovidi, statti, esei, rozvidky. Miunkhen, 797.
3. Leng R. D. (1995). Raskolotoie Ya. M.: Akademiia, 348.
4. Tolkien, Dzh. (1999). O volshebnykh istoriikh. *Derevo i List*, M.: Progress-Gnozis, 142.
5. Fromm, E. (1989). Begstvo ot svobody: Per. s angl., obshch. red. i poslesl. P. S.Gurevicha, M.: Progress, 272.
6. Chistov, K. (2002). Zаметки ob eskapizme i eskhatologicheskie predstavleniia staroobriadtsev XVII–XIX vv. *Khristianstvo v regionakh mira*, SPb., 179–193.
7. Csikszentmihalyi, M. (1990). Flow: The Psychology of Optimal Experience. New-York: Harper and Row, 368.
8. Plath, S. (1998). The Bell Jar. New York: Alfred A. Knopf, 240.

Дата надходження статті до редакції: 19.03.2019.

Прийнято до друку: 23.04.2019.